

פרק ח'

הצריכה והחיסכון הפרטיים

1. קווי ההתפתחות העיקריים

התפתחות הצריכה הפרטית ב־1978 נושאת עליה תו ברור של התאוששות כלכלית. על רקע התחדשות העלייה בהכנסה הפרטית הפנויה ב־1977, והמשכה ב־1978, גדלה השנה הצריכה הפרטית הריאלית לנפש ב־5.5 אחוזים, לאחר גידול ממוצע של כשני אחוזים בשנתיים הקודמות, וירידה של 1.5 אחוזים ב־1975.

בשנים 1974 עד 1976, שבהן ירדה ההכנסה או קפאה על שמריה, מימנו הפרטים את תצרוכתם באמצעות הורדת שיעורי החיסכון מההכנסה, ושינו את הרכב תצרוכתם; כך שמרו הפרטים על רמת צריכה שוטפת קבועה, ודחו רכישה של מוצרים בני קיימא. עם גדול ההכנסה, כבר ב־1977 החלה לקראת סוף שנה זו רכישה מואצת של מוצרים בני קיימא, ורכישה זו הואצה בשנת 1978 עם העלייה הנוספת בהכנסה — בעיקר ציוד למשק בית וכלי רכב אישיים, כדי להדביק את הפיגור, שנוצר במלאי מוצרים אלו. העלייה בהכנסה והליברליזציה במטבע חוץ האיזו מצדם את הצריכה של ישראלים בחוץ לארץ. עם זאת עלתה ההכנסה לנפש בפחות מאשר הצריכה לנפש (בכ־2 אחוזים) כך ששיעור החיסכון ירד במקצת.

סך חסכון הסקטור הפרטי מההכנסה הפרטית הפנויה, ממקורות פנים, עלה ב־1978 ב־5 אחוזים ריאליים. מביין רכיבי החיסכון, הסתמנה ב־1978 עלייה במשקל החיסכון בנכסים ריאליים: ההשקעה בדיוור גדלה השנה נומינלית, אולם עקב מגבלות מצד ההיצע, היה הגידול הריאלי אטי. בחיסכון בנכסים פיננסיים של משקי בית, נמשכה ב־1978, הגם שנחלשה במקצת, מגמת המעבר, מאחזקה ישירה של איגרות חוב ממשלתיות — לאחזקה עקיפה.

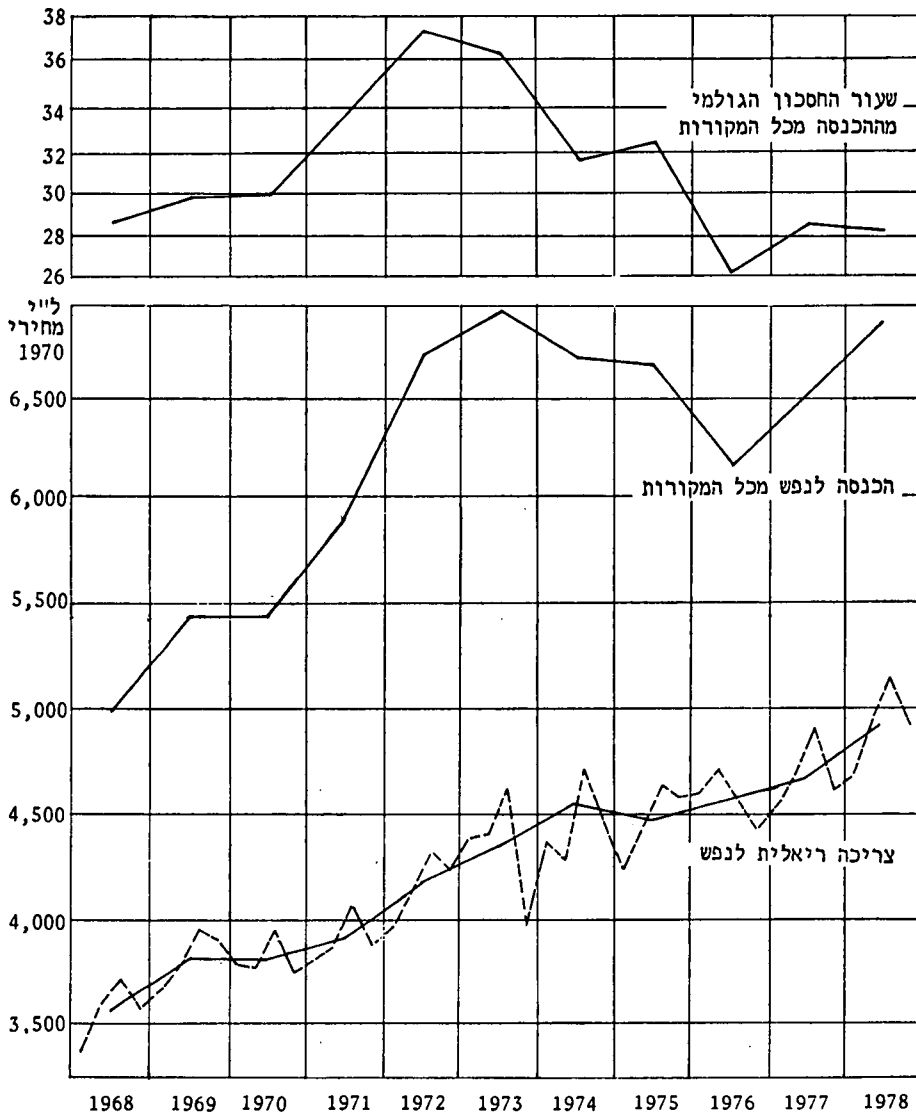
2. סך הצריכה הפרטית

הצריכה לנפש התייצבה בשנים 1973 עד 1977, עם מגמה קלה של עלייה. במהלך תקופה זו התרחשו תנודות משמעותיות בצריכה הפרטית, תולדת האירועים המיוחדים, כגון מלחמת יום הכיפורים, הצעדים הכלכליים בנובמבר 1974, והטלת מס ערך מוסף, ביולי 1976.

התפתחות הצריכה הפרטית בשנים 1973 עד 1977 מקורה בירידת ההכנסה הפרטית הפנויה. סך הצריכה הותאם להכנסה, ההולכת וקטנה, באמצעות הורדת שיעורי החיסכון הפרטיים (שעלו קודם לכן, בשנים 1970—1973, לשיעורים גבוהים ביותר). נוסף על כך, התאים עצמו הרכב

דיאגרמה ח' 1

צריכה פרטית לנפש והכנסה פרטית פנויה לנפש ושיעור החיסכון, עד 1978 אחוזים



הצריכה לצמצום בהכנסה, דרך הקטנת רכישה של מוצרים בני קיימא ונסיעות לחוץ לארץ מחד גיסא, ושמירה על רמת הצריכה ה"שוטפת"¹, או אף עלייה קלה בה, מאידך גיסא. ב-1977 נסתמנה תפנית בהתפתחות ההכנסה: ההכנסה הפרטית הפנויה גדלה בכ-5 אחוזים (לאחר שנתיים—שלוש² של ירידה). הצריכה הפרטית הריאלית לנפש עלתה ב-1977 בקצב אטי במקצת מעליית ההכנסה, והדבר התבטא בעלייה קלה של שיעור החיסכון ב-1977. ב-1978 נמשכה העלייה בהכנסה הפנויה לנפש — עלייה של קרוב ל-4 אחוזים בהכנסה ממקורות פנים, ובתוספת ההאצה שחלה בהעברות לפרטים מחוץ לארץ, גדלה ההכנסה מכל המקורות בקצב מהיר

¹ לגיתות מפורט יותר ואופייני לכל שנה — ראה דוחות בנק ישראל לשנים המתאימות.

² בהתאם להגדרות השונות של ההכנסה, ראה לוח ח' 1.

הצריכה הפרטית, 1972 עד 1978

1978	1977	1976	1975	1974	1973	1972	
146,696	88,110	62,078	46,408	32,877	22,122	17,055	הצריכה הכוללת במחירים שוטפים (מיליוני ל"י)
העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת (אחוזים מעוגלים)							
8	4	4	1	8	8	10	הצריכה הריאלית הכוללת
5.5	2	1.5	—1.5	4.5	4.5	6.5	הצריכה הריאלית לנפש
7	1.5	0.5	—4	5	4.5	6.5	הצריכה הריאלית לנפש, למעט מלכ"ר ודיור
3.5	5	—9	—3	1	6	10.5	ההכנסה הריאלית לנפש ממקורות פנים ¹
5.4	5.5	—9	—3	—2	3	11.5	ההכנסה הריאלית לנפש מכל המקורות ¹

(1) בניכוי מילוח חובה גס.
ה פ ק ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

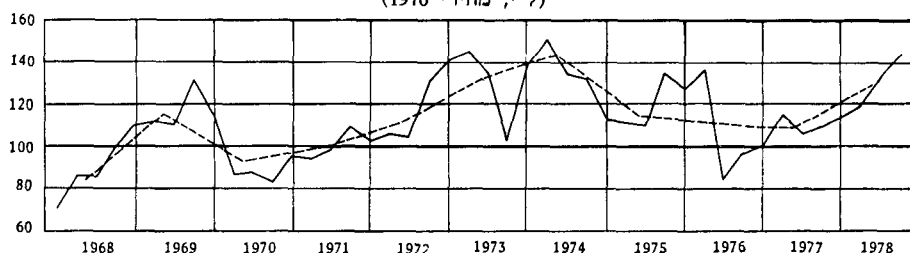
יותר — 4.5 אחוזים לנפש. גידול ההכנסה הפנויה בשנתיים האחרונות (שהעלה אותה לרמה ששררה קודם מלחמת יום הכיפורים), והפיגור המצטבר בצריכת מספר רכיבים, פעלו ב־1978 להאצת הצריכה הפרטית, שעלתה בממוצע שנתי ב־5.5 אחוזים (לאחר עלייה ממוצעת קטנה מ־2 אחוזים בשנים 1974 עד 1977). הצריכה הפרטית לנפש, בניכוי צריכת מלכ"ר ודיר, הסתכמה בכ־7 אחוזים, שיעור גבוה, יחסית לתקופה הקודמת; ההתאוששות המהירה של הצריכה הפרטית משתקפת גם במהלך השנה: במחצית השנייה של השנה היתה הצריכה הריאלית לנפש גבוהה ב־5 אחוזים מרמתה במחצית הראשונה (החשוב המקביל בניכוי צריכת מלכ"ר ודיר — 7 אחוזים).

לגורם המרכזי, שהניע את עליית הצריכה השנה — דהיינו עליית ההכנסה — נוספו מספר גורמי משנה: ציפיות שנוצרו על רקע המפנה בפעילות הכלכלית, כי המפנה בהכנסה, הינו שינוי חיובי במגמה; ההאצה באינפלציה ב־1978 תרמה להגדלת הסובסידיה, הגלומה באשראי המזול, הניתן למשקי בית; הגם שגודל סובסידיה זו טרם נאמד, סביר להניח, כי זהו גורם משמעותי³; הפיחות הגדול למעבירי מטבע, במסגרת הרפורמה, העלה את ערכם הריאלי (במונחי ל"י) של פיקדונות במטבע חוץ, וכך גדלה האפשרות לצרוך.

התו, המאפיין את הרכב הגידול בצריכה הפרטית, אופייני השנה לתקופת יציאה מקיפאון: צריכת מוצרים, שרכישתם נדחתה בשנים האחרונות, כגון מוצרים בני קיימא, שרכישתם גדלה

דיאגרמה ח' 2

רכישה לנפש של מוצרים בני קיימא, 1968 עד 1978
(ל"י, מחירי 1970)



ב־18 אחוזים לנפש (להגדלת רכישת מוצרים אלה סייעה, כנראה, רמת נזילות גבוהה, לאחר הרחבה מוניטרית רבת ממדים ב־1977, וזמינות גבוהה למדי של אשראי במשק בשנת 1978); כן גדלה צריכת ישראלים בחוץ לארץ ב־25 אחוזים (שהחלה כבר ב־1977, ונסתייעה השנה בליברליזציה)⁴.

3. הצריכה הפרטית, המקורות והשימושים — קשרי גומלין

סך היבוא, המיועד במישרין ובעקיפין לצריכה פרטית (סחורות ושירותים) נאמד ב־1978 בשני מיליארד דולר (במחירים שוטפים)⁵, מזה כ־800 מיליון דולר — יבוא ישיר של סחורות ושירותים, והיתרה — 1,234 מיליוני דולר — יבוא תשומות. היבוא הישיר של סחורות לצריכה הפרטית עלה ריאלית ב־8 אחוזים, כלומר התרחשה החלפת

³ אומדני סיבסוד האשראי, המופיעים בפרקים אחרים של דוח זה, דנים באשראי לפירמות ולא למשקי בית. על הגידול בצריכת הלבשה והנעלה וחפצים אישיים — ראה להלן סעיף 4.

⁵ אומדני יבוא תשומות מבוססים על לוחות תשומה תפוקה 1972/3, ואומדנים אלו שונים מהאומדנים שהוצגו בדוחות קודמים והיו מבוססים על לוחות תשומה תפוקה 1968/69.

יבוא קלה (צריכת הסחורות גדלה ב-9.5 אחוזים). ייתכן שהדבר נובע מחיסוי היתר, שניתן באוקטובר 1977 לייצור תחליפי יבוא. צריכת ישראלים בחוץ לארץ ("יבוא ישיר של שירותים") עלתה ריאלית בכ-25 אחוזים, גידול הנובע מעליית ההכנסה הפנויה והנהגת הליברליזציה. יבוא התשומות לצריכה הפרטית גדל ריאלית ב-7 אחוזים, מזה הסתכם הגידול בסחורות ב-6 אחוזים, ובתשומות שירותים ב-11 אחוזים.

לוח ח' 2

משקל היבוא המיועד לצריכה הפרטית, 1973 עד 1978¹
(אחוזים מעוגלים)

1978	1977	1976	1975	1974	1973
13	11	11	10	9	11
30	27	27	25	25	24
26	26	26	27	26	26

בצריכה הפרטית (יבוא ישיר)

בצריכה הפרטית (יבוא ישיר ועקיף)

בסך היבוא למשק²

(1) מחירים שוטפים. היבוא בשער החליפין האפקטיבי.

(2) למעט יבוא ביטחוני ישיר.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

שיעורי המסוי על היבוא הישיר של סחורות לצריכה פרטית גבוהים, במדה ניכרת, משיעורי המסוי על סחורות מיובאות אחרות ; כך, למשל, היה בשנת 1977 מחיר הדולר ליבוא סחורות צריכה 18.60 ל"י, בעוד שהתשלום לדולר יבוא תשומות היה רק 11.90 ל"י. מערכת דיפרנציאלית מעין זו של שערי חליפין אפקטיביים מעודדת החלפת יבוא בלתי יעילה, ובכך עלולה לתרום, עקיפות, לגידול הגירעון בחשבון השוטף, תוך כדי חרפת הלחץ על המחירים.

4. הרכב הצריכה הפרטית

ב-1978 התחדשה המגמה ארוכת הטווח של ירידה במשקל צריכת מזון משקאות וטבק, לאחר עלייה קלה בשנים האחרונות. צריכת המזון עלתה ב-3 אחוזים לנפש (המחיר הממוצע של מזון עלה ב-47 אחוזים). צריכת משקאות התייצבה, בשל עלייה מהירה במחיריהם (64 אחוזים), והצריכה לנפש של טבק עלתה במקצת ב-1978 (בכאחוז אחד), לאחר שירדה ב-1977 ועלתה תלולות בשנים הקודמות.

הצריכה הריאלית לנפש של הלבשה, הנעלה וחפצים אישיים עלתה ב-16 אחוזים, והתרכזה בסעיף ההלבשה (למעלה מ-20 אחוזים לנפש) בעוד שבהנעלה היתה עלייה איטית מאוד (2-3 אחוזים לנפש) ובחפצים אישיים — כ-10 אחוזים לנפש. יש להדגיש, כי הגידול יוצא הדופן של הצריכה בסעיף זה, כפי שרשמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מעורר שוב⁶ ספקות לגבי מהימנות האומדנים השנתיים של צריכת הלבשה, הנעלה וחפצים אישיים.

⁶ ראה דוחות בנק ישראל לשנים קודמות. גם אם נייחס לסעיף זה שיעור גידול אחר, סביר יותר (כמו של מוצרים תעשייתיים אחרים למשל) יואט קצב גידול הצריכה הפרטית לנפש בכאחוז אחד ; כלומר, גם אם נפלה באומדן שגיאה, לא ישנה הדבר את תמונת ההתאוששות בצריכה הפרטית ב-1978.

ברכישה של מוצרים בני קיימא ניכרה בשנים האחרונות מגמה של ירידה, תוך תגודות חריפות. החל מהמחצית השנייה של 1977 הסתמנה מגמת עלייה ברכישות, ובסוף 1978 חזרו הרכישות (לנפש) לרמה של 1973. הרכישה היתה מואצת בצידוד למשק בית וכלי רכב אישיים (27 ו-25 אחוזים לנפש, בהתאמה), ובריהוט היתה העלייה מתונה ביותר (4 אחוזים לנפש). רכישת מוצרים בני קיימא מהווה למעשה רכישה של מלאי שירותי צריכה; לפיכך ניתן לדחות את רכישתם בקלות יחסית, מבלי לשנות, באופן חד, את שירותי המלאי הנובעים מהם בשנה השוטפת. לעומת זאת, כאשר ההכנסה גדלה, יעדיפו הפרטים להתאים את מלאי המוצרים בני קיימא, וכך גדלה הרכישה בצורה משמעותית. הירידה החריפה ברכישות מוצרים בני קיימא התבטאה בהאטה משמעותית בשירותי הצריכה (התחשיביים) של מלאי המוצרים בני הקיימא⁷, בפרט בשירותי המלאי של כלי רכב אישיים. העלייה המהירה ברכישות השנה הגדילה במקצת את קצב הגידול של שירותי המלאי.

לוח ח' - 3

הצריכה הפרטית של סחורות ושירותים לפי רכיבים ראשיים, 1976 עד 1978

העלייה או הירידה (—) לנפש								
1977 לעומת 1976				מחירים שוטפים		המשקל ב־1978		
מחיר	כמות	מחיר	כמות	1978	1977			1976
(אחוזים)				(מיליוני ל"י)			(אחוזים)	
47.9	2.4	40.7	2.3	39,100	25,217	17,158	26.6	מזון, משקאות וטבק
51.9	3.0	30.5	1.0	5,449	3,404	2,527	3.7	דלק ומאור
52.1	16.0	31.5	0.5	11,845	6,557	4,854	8.1	הנעלה הלבשה וחפצים אישיים
58.2	17.6	37.7	-2.7	15,778	8,289	6,056	10.8	מוצרים בני קיימא
55.4	4.6	38.4	6.4	7,780	4,677	3,110	5.3	מוצרים תעשייתיים אחרים
51.6	7.1	37.8	1.4	79,952	48,144	33,705	54.5	סך כל הסחורות
שירותים								
57.3	1.0	51.4	2.2	15,641	9,623	6,087	10.7	מלכ"ר
57.7	2.4	20.7	3.8	25,180	15,231	11,887	17.1	דיור
54.8	5.3	41.6	4.5	30,774	18,464	12,208	21.0	שירותים אחרים ושונות
56.4	3.2	35.4	3.7	71,595	43,318	30,182	48.8	סך כל השירותים
53.9	5.2	36.6	2.5	151,547	91,462	63,887	103.3	סך כל צריכה סחורות ושירותים
63.9	22.8	42.3	16.6	6,852	3,327	1,962	4.7	צריכת ישראלים בחוץ לארץ
53.7	7.9	47.1	17.8	11,703	6,679	3,771	-8.0	צריכת זרים בארץ (—)
54.2	5.6	36.0	2.1	146,696	88,110	62,078	100.0	ההוצאה לצריכה פרטית

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

על רקע התחדשות העלייה בהכנסות והמלאי הנמוך שהצטבר בעבר, סייעה האינפלציה להחשת הרכישה. בשל השוני בעלויות המחירים השונות בין המוצרים, מעדיפים כנראה הפרטים לפזר את השקעותיהם בין נכסים ריאליים, כמוצרים בני קיימא, לבין דירות ונכסים פיננסיים.

⁷ לוח של הרכישות ושירותי מלאי — ראה נספח לדוח בנק ישראל.

הצריכה לנפש של שירותים אחרים עלתה ב־1978 5.3 אחוזים, תוך עלייה קלה במחירים היחסיים. לפי אומדני הלשכה לסטטיסטיקה, היתה עלייה דומה בסעיפים, שבהם נמדדות הוצאות הצרכנים בצורה ישירה (נסיעות דואר, טלפון וכדו') ובסעיפים, שמדידתם נעשית על סמך אינדיקטורים חלקיים וזקיפות. בלטו העלויות בהוצאות על נסיעות, בעיקר הוצאות נסיעה לחוץ לארץ, ועלייה של 11 אחוזים לנפש על ביקורים בבתי קולנוע.

5. החיסכון הפרטי והרכבו

העלייה בצריכה הפרטית, מעבר לזו שבהכנסה הפנויה, הביאה ב־1978 לירידה קלה בשיעור החיסכון הפרטי מההכנסה הפנויה לעומת 1977. סך החיסכון של הסקטור הפרטי (מההכנסה מכל המקורות) עלה ב־1978 ריאלי ב־5 אחוזים. על הרכב החיסכון של משקי הבית קיימים אינדיקטורים חלקיים בלבד. אך נראה כי בהשוואה לשנים האחרונות, קטן חלקו של החיסכון בנכסים פיננסיים, וגדל משקלו של החיסכון — השקעה בדיר.

חסכון ההשקעה בדיר

התעוררות הביקוש בשוק הדיר, החל מהמחצית השנייה של 1977, מומשה רק בחלקה ב־1978, בשל מגבלת היצע חמורה. עודפי הביקוש התבטאו בעליית מחירים גבוהה ביותר (133 אחוזים) של דירות, אך מכירת הדירות עלתה ב־1978 רק בכ־10–15 אחוזים. סך ההשקעה בבנייה למגורים עלתה נומינלית בכ־70 אחוזים (בהשוואה לעלייה נומינלית של 65 אחוזים בסך החיסכון הפרטי).

חיסכון פיננסי

אחת מהשלכותיה של הליברליזציה בפיקוח על מטבע החוץ, בשלהי 1977, היתה פתיחת אפיקי חיסכון חדשים, בצורת נכסים פיננסיים הצמודים למטבע חוץ. ההפקדה במסגרת חשבונות פת"מ (הכוללים חסכונות של משקי בית ופירמות) הגיעה ב־1978 (למעט הפרשי פחות) לכ־17 מיליארד ל"י, לעומת כ־3 מיליארד ב־1977.

ברכיבים הפיננסיים לטווח בינוני וארוך נמשכת מגמת ההעדפה של מסגרות חיסכון ממוסדות, תוך צמצום היקף המכירה נטו מתוך ניירות הערך שבהחזקה ישירה. בין רכיבי החיסכון נטלה הצבירה במסגרת תוכנית החיסכון את הבכורה, ומיד אחריה — הצבירה במסגרת קופות הגמל. הצבירה בשתי מסגרות אלה, המיועדות לטווח ארוך, יחסית, הגיעה השנה לכ־15 מיליארד ל"י והיותה את רוב רובו של החיסכון באפיקים לטווח בינוני וארוך.

לוח ה' 4

חשבון הפקטור הפרטי, 1973 עד 1978

1978	1977	1976	1975	1974	1973	
58,769	36,363	22,604	24,206	17,760	14,129	החיסכון הגולמי מכל המקורות ¹ (מיליוני ל"י)
5	18	—27	—3	—9	4	העלייה או הירידה (—) בחסכון הגולמי הריאלי (אחוזים)
שיעור החסכון הגולמי מההכנסה הפנויה						
22	24	22	30	31	33	ממקורות פנים ¹
29	29	27	34	35	39	מכל המקורות ¹
אינדיקטורים נבחרים לחסכון משקי הבית (מיליוני ל"י)						
6,940	3,850	2,160	1,740	1,510	890	צבירה נטו של חסכונות, באמצעות : קופות גמל
8,120	5,730	2,460	2,190	1,700	540	תוכניות חיסכון
1,420	910	620	450	320	180	ביטוח חיים
1,290	1,510	1,340	1,670	1,000	240	קרנות נאמנות
17,780	12,000	6,580	6,050	4,530	1,850	סך כל החיסכון נטו של משקי הבית, במסגרת המוסדית של שוק ההון
—4,170	—1,080	—480	—650	—590	860	הפנית חיסכון למערכת מוסדות שוק ההון דרך ניירות ערך
—1,700	—5,280	—4,450				רכישת איגרות חוב ממשלתיות נטו (להחזקה ישירה)
3,000	2,370	1,460	1,150	740	600	פירעון הלוואות קודמות של משקי בית
5,820	3,750	3,080	2,330	1,930	1,079	אשראי שניתן למשקי הבית מצד מערכת המוסדות הכספיים
3,373	1,036	1,011	1,079	531	499	פז"ק (פיצויים) ותמ"מ ²
73	65	61	69	91	100	מדד מכירת דירות

(1) ללא ניכוי מלוות חובת.
(2) למעט הפרשי שיערים ופיחות.